

INTARZIÁK

Aniszi Kálmán: *A kis buta*

■ Aniszi Kálmán gyűjteményes kötetét olvasva erdélyi szó, pontosabban Tamási Áron szava, szószerkezete mottoz bennünk: tiszta beszéd.

Érdeemes előhalászni Tamási Áron írását, mert visszhang keletkezik bennünk, jó visszhang, igazságot hintáztató visszhang. Azt írja jegyzete mottójában Tamási, hogy: „Az örök béke születése az államok nagy füllentése.” Hogy jön ez ide? Miért kételkedik egy nagy székely-magyar író az államok kijelentéseiben az első világháború után? Mintha önmagát cáfolná, megjegyzi, hogy: „Rendes és tekintélytisztelő polgár ilyet nem is írna le.” (*Tiszta beszéd*)

Nos Aniszi sok évtizedes munkájának a fő jellemzője a tisztességes polgár szava, megnyilvánulása. Nem heroszok, nem lángoló zsenik az alakjai, hanem a közrend tagjai: beteg gyermekük mellett virrasztó édesanyák, vékony egzisztenciát teremtő édesapák, református lelkészek, hivatalnokok, ipari tanoncok, villanszerelők, egyetemi hallgatók, tanítók, újságírók, festőművészek stb.

A bolsevista érában legalább akkora pecsét volt a kispolgár jelző, mint a burzsoá. Nem számított vad osztályelenségnek a tisztas megélhetésért küszködő kisember, de lassú elorvasztásáról döntött a diktatúra. (El is hangzott egy kiáltás, alig hihető, hogy egy pszichológus, egészségtan-történész részéről, Benedek Istvántól: „Szálljunk le a kispolgárról!”)

A gyűjtemény alcíme szerint válogatott elbeszéléseket, esszéket tartalmaz a kötet. Valójában sokkal szélesebb a spektrum. Aniszi Kálmán behozza megszenvedett vagy éppen konok kitarással megélt világát, életének élményrétegeit. Volt ő falusi gyerek szülőfalujában, Bihar megyében, újságíró számtalan helyen, egyetemi oktató

Kolozsvárott, művelődési osztályok szakirányítója, rádiószerkesztőségek tagja, napi-, heti- és havilapok szerkesztője, egyesületek patrónusa, eszmetörténész és most, jó pár évtizeddel a háta mögött, szabadúszó prózamester Budapesten. Hazát is cserélt. A Partiumból Magyarhonba költözött, amit finoman úgy fogalmaz meg, hogy ő „visszahonosodott Magyarországra.”

Ez a kacskaringós, semmiképpen sem szokványos életút magyarázza azt, hogy az alcímben ígért két műfaj (elbeszélések, esszénovellák) kereteit legtöbbször szétfeszíti. Egyazon írásban medítál, mesél, kommentál, politizál, moralizál, emlékezik, figyelmeztet, szociologizál, historizál stb. A szépírói karátokat, az elbeszélő talentumokat éppen úgy kamatoztatja, mint az újságírói zsurnalizmus eszközeit, illetve a történelmi, filozófiai tudásanyagot.

Fontos, az írói oeuvre-öt meghatározó vonás ez. A *Késő bánat* novellája például hagyományos családtörténetként indul. F fiatal házaspár nem kíván egy gyereknél többet, a szép és feltűnően csinos édesanya emancipált, talán feminista, a hirtelen-váratlan, kéretlenül jött magzattól abortusszal szabadul meg. (Exponált a nőgyógyász kérdése, miért nem az egyéves Katát ölik meg?...) Folyik, csordogál a szomorú történet, amikor a szerző hirtelen kilép a narrációból, és publicisztikai, zsurnaliztikai, politikai indoklást fogalmaz meg: „A jobb érzésű, felelős politikusok időnként azzal riogatnak, ha ilyen iramban csökken az ország lakossága, előregszik és eltűnik a nemzet.”

Tiszta beszéd. Igaz szó. Meg kell szoknia az olvasónak, hogy egy házaságtörténetbe, vagyis a novella szövetrendszerébe demográfiai, morálpedagógiai igazság, kommentár kerül.

Azért fontos megjegyzés ez, azért lényeges észrevétel, mert Aniszi prózájának tipikus tünetéről van szó. Modern szöveget sző, nem tartja tiszteletben a hagyományos műfajok szabályait, számára a tanulmány, az esszé, a novella egymásba hajlik, jól megférnek együtt, sőt az az érzésünk, hogy a valaha oly divatos tárcanovellát is feltámasztja. Lepedős lapok műfaja volt egykoron a tárca, Ady, Krúdy kultiválta, amelyben az ismeretközlés volt az elsődleges cél, s csak másodlagos a művészi hatás.

Mivel több évtized terméséből válogatott – összesen 54 – írást, ezért tanácsos egy-kettőnek szövelelemzéséből kimutatni az egész gyűjteményes kötet tartalmi, formai jegyeit.

A *Kutyaszorító* úgy kezdődik, mint egy klasszikus novella: úgynevezett fiatalember-történetnek tűnik. Ákos, a hős reggelente, munkába menet az István-torony mellett halad el. Ez elegendő, hogy a szerző bevonja szemhatárába a várost, Asszonypatakát, amelynek mai neve Nagybánya. (Valamiért csak a monogramját közli: N.)

S tovább már intarziás a szövegszerkesztés. A város történetét úgy meséli el, hogy versidézeteket sző bele, színháztörténeti adalékokat közöl, megtudjuk, hogy Tersánszky Józsi Jenő és Németh László bölcsőhelye ez a város, aztán jön az ugrás, illetve az utazás, a „...szomszédos Misztótfalura viz utunk”. Itt született a híres nyomdász, betűmetsző, aki az akkor ismert nagyvilág fejedelmeinek, királyainak, urainak dolgozott: Misztótfalusi Kis Miklós. Aztán, ahogy Aniszi írja, „...szemünkbe ötlik Kemény Zsigmond alakja, aki ellenségei elől bujkálva N. városban írta meg »Zord Idők« című regényét”.

De ne legyen hiányérzete az olvasónak, az írás utolsó fertályában visszakapjuk a hőst, Ákost. Bukdácsol a fiatalember, barátjával, Gézával rádiókészülékeket büttykölnek, abból szereznek kis pénzt, de rájuk csapnak a titkosrendőrség nyomozói, mert '56, a magyar forradalom napjaiban és a világtörténelmi esemény után évekig szá-

badságával játszott az, aki tiltott adókat hallgatott.

Íme, az Aniszi-féle irodalmi műfaj! Intarziák labirintusa, amelyben jól érzi magát a történelemben, néprajzban, politikatörténetben, településtörténetben járatos intellektuel.

Ha axiómát gyúrunk a fenti észrevételekből, azt mondhatjuk: ha Aniszi ír, akkor filozófus és historikus, ha filozófál, akkor író.

És megszállott igazságkereső! A fejről a talpára állítja a Krisztus-keresztre feszített históriát, nem retusálja, hanem tudományosan cáfolja a román történészek, etnográfusok, folkloristák ferdítéseit, hipotéziseit, azokat a hamisításokat, amelyekhez hasonló talán nincs a térségben sehol.

Végezetünk még egy mélyfúrást a címadó novella vizsgálatával: *A kis buta*. (A kötet sokkal gazdagabb tartalmak tárháza annál, amit a túlságosan szerény cím sejtet!)

Parányi eseménymozzanattal indít. Kisfiú kezéből kicsusszan a verébfióka. Járdára esik. Előtte autókereknek surroganak. Elszökdécsel a hídig, és vízbe zuhan. Inkább ugrik, mint zuhan. Az ár elsodorja.

Aniszi gyermekkori emlékképeivel tágít fogalmakat. Azt képzelte parányi emberként, hogy neki szárnyai nőnek. Nőhetnek. Hasonlót érezhetett a verébfióka is. Benne élt a repülés ösztöne. Eddig a példabeszéd, következik a filozófiai eszmefuttatás. Mi a jó? Mi a helyes? Az apró lépések taktikája? Vagy fejest ugran az örvényekbe? Vakmerők legyünk vagy óvatos taktikázók? Erdélyben, ahonnan Aniszi is jött, vihar tombolt a fűszál-metaphora körül. Jobb, ha lehajlik a fűszál a kasza előtt, s megmarad, vagy jobb, ha szálegyenesen hal meg? Ahogy a népdal mondja: hervad. Sütő András szintjéig vitatták ezt az emberi, művészi, nemzetiségi attitűdöt írók, színészek, szerkesztők, kritikusok. Bizonyára emiatt került a gyűjtemény címlapjára ez az írás.

Van jó pár okosan, körültekintően megírt tanulmány is Aniszi könyvében, azok irodalmi rokonságát esetleg a

publicisztikával összevetve lehet kimutatni. A *Keleti őrhelyek* írásában Bukarest településtörténetét vázolja, a román főváros hatalmas emberkonglomerátuma közt bóklászik, természetesen a magyar tömegeket szemléli, kijavítja a történelemhamisítók állításait, s az egyházak, a vallások hol egymás fölerősítő, hol egymásnak ellentmondó, egymást gyengítő dogmáit vizsgálja.

A *Büntelenül* című írása Erich Bergelről készült jegyzet, portré. Személyes élmény is fölbukkan, Nagyváradon, majd Kolozsvárott hallgatott először Bergel-koncerteket. Három és fél év kényszermunkára ítélték a híres kar-

mestert, mert közönség elé vitte Haydn *Terejtés*-oratóriumát.

Különös, rendhagyó formában megírt művészportré *A kitudott* is. Szalai József, Genfben élő barátja és egykori iskolatársa monológja szól, sajog, vijjog, búsong.

Aniszi könyvének a címlapja és néhány illusztráció Szalai-bravúrok.

Zárszámadásnak szánta volna Aniszi Kálmán a kötetét? Önéletrajzot közöl, felsorolja megjelent köteteit, szakirodalmat ismertet.

Jó begyűjteni a termést, de olvasói elvárják a folytatást. Ráfér jelenkorunk irodalmára a tiszta beszéd.

Hegedűs Imre János

